

Zitierhinweis

Smolka, Josef: Rezension über: Alena Hadravová / Petra Hadravý (eds.): Galileo Galilei / Johannes Kepler, Hvězdňý posel / Rozprava s Hvězdňým poslem, Příbram: Nakladatelství Pistorius a Olšanská, 2016, in: Český časopis historický, 2016, 4, S. 1089-1093, DOI: 10.15463/rec.671409849

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Galileo GALILEI a Johannes KEPLER

Hvězdný posel / Rozprava s Hvězdným poslem

Z latinských originálů přeložila Alena Hadravová za odborné spolupráce Petra Hadravy. Příbram, Nakladatelství Pistorius a Olšanská 2016, 208 s., ISBN 978-80-87855-38-6.

Významná díla světové a evropské přírodovědy, která by se dočkala překladu do českého jazyka, jsou v naší literatuře stále hodně ojedinělou výjimkou. Na rozdíl od sousedního Německa u nás bohužel nevznikla ediční řada, která by snesla srovnání s „Oswalds Klassiker der exakten Wissenschaften“. Tuto sérii založil v roce 1889 fyzikální chemik Wilhelm Oswald – měla dlouhodobý program a vyšla v ní více než stovka překladů klasických vědeckých děl do němčiny. O něco podobného, byť v daleko menším měřítku, se pokusila i sovětská řada „Klassiki jestestvoznaniya“, která vznikla v padesátých letech 20. století, vyšlo v ní však jen několik svazků a pak zanikla.

U nás vycházely a dodnes vycházejí srovnatelné překlady pramenů jen zcela nahodile a výjimečně. Zdá se však, jakoby v poslední době začínalo docházet přece jen k určitému, byť i pomalému obratu. Mimořádný zájem naší i zahraniční historické obce o rudolfínské období, který je tak charakteristický pro minulá desetiletí, se odrazil rovněž v oblasti dějin věd. Vzniklo tu mnoho drobnějších studií, větších svazků až foliantů,¹ ale lepších časů se dočkaly i překlady pramenů. Pomyslným startem tohoto závodu se stal právě před dvaceti lety překlad knihy o Brahových přístrojích.² Šťedrý byl pak rok 2004, kdy se objevila hned dvě závažná díla: prvním byl překlad Jesseniova spisu o pražské veřejné pitvě,³ o níž každý náš vzdělanec věděl ze školních lavic, podrobněji ji ale nikdo neznal, druhým pak překlad Keplerovy posmrtně vydané vize o Měsíci.⁴ Dva roky poté vyšlo významné emblematické dílo Maierovo.⁵ Za další dva roky vyšla reedice Brunových dialogů.⁶ Po několikaleté odmlce

1 Naposledy to byla objemná *Alchymie a Rudolf II. Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, edd. Ivo Purš – Vladimír Karpenko, Praha 2011.

2 Tycho BRAHE, *Přístroje obnovené astronomie*, přel. Alena a Petr Hadravovi, Praha 1996. Toto dílo se dočkalo v letech 1996–2000 i anglicko-českého a faksimilového vydání (recenze: E. C. Krupp, *Sky and Telescope*, December 1996, s. 68; Owen Gingerich, *Journal for the History of the History of Astronomy*, Vol. 30, 1999, s. 89; Jiří Kroupa, *Bulletin plus* 2001/4; Eugene Rudd, *Rittenhouse. Journal of the American Scientific Enterprise*, Vol. 16, 2002, s. 58–59).

3 Jan JESSENIUS z Jasenné, *Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech*, přel. Bohdana Divišová s kolektivem, Praha 2004 (recenze: František Šimon, *Historický časopis* 53, 2005, s. 411–412; Tomáš Nejeschleba, *Studia Comeniana et historica* 35, 2005, s. 164–166; Josef Smolka, *Dějiny věd a techniky* 41, 2008, s. 51–54).

4 Johannes KEPLER, *Sen neboli měsíční astronomie*, přel. Alena a Petr Hadravovi, Praha 2004 (recenze: Jiří Langer, *Vesmír* 83, 2004, s. 355; Radim Brázda, *Host* 6, 2004, s. 66).

5 Michael MAIER, *Prchající Atalanta neboli nové chymické emblémy vyjadřující tajemství přírody*, přel. Ivo Purš a Jakub Hlaváček, Praha 2006 (recenze: J. Smolka, *Dějiny věd a techniky* 39, 2006, s. 273–275; T. Nejeschleba, *Acta Comeniana* 22–23, 2009, s. 340–343).

6 Giordano BRUNO, *Dialogy*, přel. Jan Blahoslav Kozák, Praha 2008.

se objevil překlad Keplerova druhého optického spisu⁷ a o tři roky později jeho až esejistický novoroční text o sněhové vločce.⁸ V letošním roce pak vyšel v jednom svazku v titulu této recenze uvedený překlad dvou klasických děl, Galileova a Keplerova, která na sebe věčně i historicky navazují.

Této knize se budeme v dalším věnovat podrobněji, pohlédneme však ještě dříve na tuto malou inventuru našich přírodovědeckých děl rudolfinského období přeložených v posledních letech do češtiny jako na celek. Je to dohromady osm titulů za dvacet let. Je to málo nebo mnoho? Absolutně dosti málo, ale ve srovnání s předchozími lety velmi mnoho. Mezi překladateli dominuje Alena Hadravová, která s manželem Petrem tvoří nezastupitelnou dvojici, jež se významně prezentovala i v jiných než rudolfinských obdobích.⁹ Hodnotit nakladatelství je obtížnější – pomyslnou tabulku vede těsně Artefactum, zařízení pražského Ústavu dějin umění, po něm následuje až neuvěřitelná směsice. Více by se snad mělo čekat od Academie a především od Karolina, která by měla být v dějinách věd nakladatelstvími nejkompetentnějšími a nejangažovanějšími. Morálním políčkem – komu a čemu všemu? – je pak recenzovaný svazek, který vyšel péčí menšího nakladatelství v Příbrami.

Tentokráté sáhli překladatelé do roku 1610, kdy vyšla jakási „dvojčata“: Galileův *Nuntius sidereus* a jeho posouzení vzniklé v Praze, Keplerova *Dissertatio*. Bylo vysoce kladné, i když jeho autor až dosud s dalekohledem zatím nikdy nepracoval. Tento rok je v dějinách věd v mnohém přelomový – Galileovo užití dalekohledu dalo lidstvu do rukou mohutný nástroj, který posunul celou astronomii na novou kvalitativní úroveň. Po jeho aplikaci začal doslova pršet jeden zásadní objev za druhým. Ne nadarmo se mluví o 17. století jako o století vědecké revoluce.

Vlastnímu překladu předeseílá recenzovaný svazek pásmo devíti kapitol, které se dotýkají různých témat spojených s překládanými díly. První podává stručnou charakteristiku Hvězdného posla a jeho objevů. Autoři ovšem vědí, že velký vědecký objev se nerodí na zelené louce, že každý z nich má své předchůdce, a naopak, že žádný nemá hned svou definitivní podobu.¹⁰ Proto nabízejí čtenáři i pohled do předhistorie dalekohledu i na jeho použití k astronomickým pozorováním před Galileim – je jich kupodivu dost. Druhá kapitola je věnována Keplerově Rozpravě, která je svým způsobem ještě zajímavější než Galileiho Posel. Další dvě části pohlédnou na Galileovy i Keplerovy objevy a názory očima soudobého astronoma, to je u Hadravových jejich obvyklé specifikum, které samozřejmě daleko přesahuje možnosti ostatních historiků. Stručná pátá část je věnována hanbě naší země, Martinu Horkému, údajně

7 Johannes KEPLER, *Dioptrička*, přel. Mojmir Petráň, Olomouc 2011. Jde o dvoujazyčné vydání česko-latinské (recenze: J. Smolka, *Dějiny věd a techniky* 45, 2012, s. 275–278).

8 Johannes KEPLER, *O šestiúhelné sněhové vločce, poutavé čtení o „ničem“*, přeložil Petr Daniš, Praha 2014.

9 Z posledních let máme na mysli zejména čtyřsvazkové dílo *Sphaera octava. Mýty a věda o hvězdách*, I.–IV., Praha 2013; ze starší doby pak *Křesťan z Prachatic, Stavba a užití astrolábu*, Praha 2001. Pro obě díla neexistuje jiné označení než „monumentální“.

10 Nemohu na tomto místě nezpomenout na francouzského historika fyziky Pierra Costabela a jeho anekdotickou historku, jak vzniká vědecký objev: v první fázi je oslavován, v druhé je vyvrácen, v třetí fázi se s ním zachází jako by tu byl odjakživa, jako se samozřejmostí, na níž není tak dalece moc zajímavého. Je to nadsázka, odvozená ale věru ze života.

Keplerovu žáku, který se stal snad najzavilejším odpůrcem Galileiho objevů – ještě v r. 1610 stačil proti nim vydat v Modeně svůj spisek. Žil a pracoval jako famulus boloňského profesora astronomie G. A. Maginiho. Autor těchto řádek se po léta nezbavil svého dojmu – nikterak ovšem nepodloženého – že za celou Horkého nenávistnou kampaní stál jeho protektor.

Mimořádně zajímavá je další kapitolka, která informuje čtenáře o nikoli všeobecně známé skutečnosti, že v roce vydání Galileova Posla vyšel ve Frankfurtu nad Mohanem i jeho pirátský přetisk, vzniklý bez vědomí autora. Vydává to jasné svědectví o tom, jak velký byl o nové astronomické objevy zájem, že se mohly stát okamžitě hledaným obchodním artiklem. Sedmá kapitolka je věnována příznivým ohlasům na Galileovy objevy. Zabývá se hlavně osobou jeho přítele, Tommase Campanelly, autora utopického spisu o slunečním státu, ale zároveň i Galileovy Obrany vzniklé v době, kdy církevní tlak proti němu začal nabývat povážlivých rozměrů.

Předposlední kapitolka je jednou z nejobsáhlejších, je věnována braniborskému dvornímu astronomovi Simonu Mariovi. A je také obsahově závažná. Marius vydal čtyři roky po Galileovi spisek *Jupiterův svět*, v němž oznámil, že v r. 1609 objevil dalekohledem jeho měsíce ještě před Galileem. Galilei na to reagoval s odstupem let ve spise *Il Saggiatore*: obvinil Maria z toho, že Jupiterovy měsíce vůbec nepozoroval a zprávu o nich že převzal z Hvězdného posla. Nabízelo se to – a celá historicko-astronomická veřejnost, pro níž byl Galilei daleko větší autoritou než Marius, to přijala za své. Hadravovi vystoupili však ve svém výkladu v roli Mariova advokáta. Poukázali přitom na čtyři skutečnosti: za prvé na to, že v německých státech se užívalo v rozhodujících letech stále ještě juliánského kalendáře, každé jejich datování je proto proti gregoriánskému posunuto o deset dní (Marius začal měsíce systematicky pozorovat juliánského 29. prosince 1609, to je gregoriánského 8. ledna, tedy jeden den po Galileovi). Druhým závažným argumentem je Mariova *Astrologická předpověď na rok 1612* vydaná v r. 1611, v níž je o Jupiterových měsících nejen zmínka, ale jsou zde vyobrazeny i jejich kruhové dráhy. Třetí důkaz je patrně originálním výkovkem z dílny Petra Hadravy. Poukázal na to, že Marius byl daleko důkladnější než Galilei: v dlouhé řadě svých pozorování identifikoval jednotlivé měsíce, určil jejich periody i jejich elongace – maximální vzdálenosti od Jupitera – a sestavil tabulky, které umožňují výpočet poloh měsíců v libovolném čase. Hadrava tyto údaje zaktualizoval, uvedl jejich relativní chyby ve srovnání se skutečným stavem, přírůstky argumentů i maximální elongace. Provedl také jejich podrobnou diskusi, již uzavřel takto: „Jestliže tedy Marius určil periody dvou vnějších měsíců o dva řády a vnitřních o tři řády přesněji, musel zpracovávat bohatou řadu pozorování pokrývající řádově sto period vnějších a asi tisíc period vnitřních měsíců, což je v obou případech přibližně období čtyř let, které uplynuly od objevu na počátku 1610 do vydání jeho knihy v roce 1614. Takto přesné výsledky nebylo možné z Galileiho pozorování odvodit“ (s. 31).¹¹ Jde o krásnou ukázkou toho, jak retrogradní analýza provedená metodami

11 V zájmu objektivit je však třeba říci, že Galilei si byl nutnosti zabývat se oběžnými periodami satelitů jasně vědom, srov. např. s. 108 recenzovaného díla. Zdá se však, jako by byl množstvím svých pozorování doslova zavalen (část věnovaná Jupiterovým satelitům je delší než ostatní text Hvězdného posla), nedovedl se nad ně povznést a postavit se k nim z většího nadhledu. Někde zde bylo možno např. uvést, že dnes je Jupiterových měsíců známo již více než šest desítek.

dnešní vědy může být zdrojem významných informací o dějích dávno minulých. Čtvrtý argument pro Maria spočívá konečně v tom, že již 6. července 1611 infomoval Nicolaus Vicke z Wolfenbüttelu Keplera o tom, že Marius stanovil předběžné hodnoty period Ganymeda a Callisty. To všechno jsou závažné argumenty, které by stavěly Maria vysoko nad Galilea. Přepíše však někdo na základě těchto zjištění tradiční astronomické dějiny? To lze očekávat asi sotva. A tak Mariovi zůstane alespoň útěcha v tom, že v dalším vývoji byla přijata pojmenování, jež dal Jupiterovým měsícům, Io, Europa, Ganymedes a Callisto, inspiroval jej k tomu Kepler – pro Galilea to byly jen blíže nespecifikované medicéjské hvězdy. V této chvíli se chopila pera Alena Hadravová a doplnila předchozí výklad dlouhou, ale velmi čtivou pasáží o těchto postavách antického bájesloví.

Poslední kapitolka úvodu je pak věnována širokému tématu sepětí tehdejší vědy s výtvarným uměním. Z něj si vybrali autoři dvě ukázky související s Prahou. Na prvním místě to je evropsky významná památka, tzv. mytologická chodba Valdštejnova malostranského paláce – když jsem ji naposledy navštívil, seděla v ní se svými počítači řada na sebe namačkaných sekretářek Senátu ČR, barbarství a neúcta k památkám, jaké nemá hned tak obdoby – a dále pak výtvarná výzdoba sala terreny valdštejské zahrady. Autoři se zde mohli opřít o výsledky svých starších analýz a předvést čtenáři jejich pozoruhodnou astronomickou symboliku. Druhým objektem je v Praze vzniklý obraz vystavený dnes v londýnské National Gallery, obraz rudolfinského malíře Hanse von Aachena *Obromení bohů*. Ti jsou překvapeni tím, že se Jupiter, nejvyšší z bohů, odklání od Venuše, bohyně lásky, a dává přednost bohyni moudrosti a vědění, Minervě. Naši autoři obraz analyzují a vyzvedávají pochopitelně jeho astronomické motivy.

Tím končí neobyčejně zajímavý úvod, v němž dominuje tematika galileovská, a autoři pak přistupují k vlastním překladům. Jejich velice bohatý poznámkový aparát (přes čtyři sta poznámek) tu přeje naopak daleko více Keplerovi. A co říci k překladům? Jsou zapsány v moderní, svěží, ale velmi seriózní češtině, ani stínem nepodlehly nástrahám nějakých archaismů, jimž se nevyvaroval např. jiný keplerovský překladatel, Mojmír Petrů. K archaismům jen malou poznámku: jistý překladatelský problém představuje hned prvé slovo prvního spisu – *nuntius*. Ten se tradičně překládá jako *posel*. To je ovšem slovo dosti zastaralé,¹² jehož moderní čeština už téměř nepoužívá. Na druhé straně je však třeba říci, že nenabízí ani vhodné ekvivalenty, nějaký zvěstovatel, zpravodaj či informátor by byly ještě daleko horší. A tak lze pochopit rozhodnutí překladatelů setrvat u tradičního, i když ne právě nejmodernějšího překladu jako *posel*. Pro úplnost je třeba dodat, že autoři uvažovali i o nepersonifikovaném překladu tohoto pojmu, jako *poselství*, jež by věcně asi obstálo, bylo by ale spíše výkladem než překladem. Zůstali proto u poněkud zastaralého *posla* a udělali dobře.

V bohatém pomocném aparátu k překladu obou děl jsou ukryty desítky nejrůznějších problémů, které by stály za to, aby zde byly zmíněny. To však přesahuje možnosti takovéto recenze, řada z nich by vyžádala na samostatnou studii. A tak se na tomto místě musíme spokojit jen s konstatováním, že vedle překladu jsou na vysoké úrovni i doplňující informace, vysvětlivky, potřebné interpretace aj.

12 V dialektu Janáčkovy *Její pastorkyně* se vyskytuje termín „poselák“, ten tu však označuje listonoše.

Nemám rád, když recenze předkládají autorům, co všechno v jejich díle chybí a o čem měli ještě pojednat. Jednu okolnost bych však přece jen zmínil. Když píše naši autoři o Galileově konstrukci dalekohledu, ponechávají čtenáře v představě, jako by všechny práce vykonával sám. Galilei měl však k dispozici vlastní dílnu s několika pracovníky. Vedle soukromého vyučování a ubytování studentů ve svém domě to byl jeden z prostředků, jímž získával finance, když profesorské platy byly nízké a vyplácely se často s velkým zpožděním. Tato dílna mu také umožnila, aby dalekohledů vyrobil větší počet a vedl tak poměrně úspěšný boj proti nedůvěře k novému přístroji: věnoval jej cíti a darem celé řadě vlivných evropských osobností, mj. např. všem kurfiřtům. Jejich práva měl i český král, v daném případě Rudolf II. a tak se dalekohled brzy ocitl na Pražském hradě. Ukazuje se, jak to byl se strany Galileiho silný psychologický tah – Rudolf o dalekohledu na rozdíl od svých dvořanů nikdy nezapochyboval a do své kunstkamery si naopak opatřil několik jeho dalších exemplářů,¹³ mohučský kurfiřt vozil např. s sebou dalekohled i při svých cestách po Evropě.

Základem překladů obou latinských originálů se nestaly klasické Galileovy *Le Opere*, ani Keplerovy *Gesammelte Werke*, ale v souladu se zásadou dávat přednost moderním a spolehlivým edicím sáhli naši autoři po vydáních obou děl z devadesátých let 20. století, které vytvořila francouzská badatelka Isabelle Pantin.

Kniha je vybavena řadou doplňků. Jsou to vysvětlující ilustrace k některým částem textu, seznam edic a překladů obou děl (u Hvězdného posla je nejstarším anglický překlad z r. 1880, u Rozpravy je to až vydání v rámci sebraných spisů z r. 1941), seznam sekundární literatury, jejíž obrovský rozsah nemá u nás obdoby (zabírá dvanáct stran a uvádí 186 knih a studií), rejstřík jmen a názvů děl, zeměpisný rejstřík a rejstřík astronomických pojmů. To vše činí z recenzované knihy svazek naprosto komfortní, po němž sáhne s gustem nejen specialista, ale je přístupný i širší odborné veřejnosti. Vysokým nárokům na kvalitu dostalo plně i příbramské nakladatelství.

Josef Smolka

Jaroslav PÁNEK

Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych

Tłumaczenie Elżbieta Baron et alii.

Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek 2014, 639 s., ISBN 978-83-8019-018-4.

Česká historiografie raného novověku, prožívající v posledním čtvrtstoletí pravou renesanci – být to platí nejen pro dějepisectví tohoto období, ale právě ono nás tu nejvíce zajímá – nacházela a nachází v prostředí polských badatelů živý ohlas. Nelze ovšem říci, že by byl stupeň recepce jejích poznatků v dílech, vycházejících z pera polských autorů, zcela uspokojivý. Největší měrou pochopitelně nacházejí ohlas práce bezprostředně spjaté s dějinami Polska nebo polsko-českých vztahů. Naproti tomu ne vždy připoutají polský zájem

13 Ukázala na to přesvědčivě Bekeť BUKOVINSKÁ, srov. *Studia Rudolfina* 5, 2005, s. 75n. To je snad jediná práce, která se nedostala do soupisu literatury, jímž autoři recenzovaný svazek doplnili.

